

Cuprins

INTRODUCERE 7

PARTEA I : O CĂLĂTORIE MISTERIOASĂ 17

1 VRĂJITORUL INFAM 19

2 ÎN NUMELE DOMNULUI 33

3 ORACOLE, PYTHII ȘI SIBYLE 59

4 UN VIS DE NEUITAT 67

5 CONSULTAREA DEFUNCȚILOR 85

PARTEA a II-a: FII TREAZ ȘI ÎNȚELEPT 105

6 CU OCHII LA CER 107

7 CLAR ȘI VIZIBIL 123

8 DESPRE PĂSĂRI, FICAȚI ȘI SACRIFICII 133

9 MAGIA NUMERELOR 141

10 DESCIFRAREA BIBLIEI 159

PARTEA a III-a: INTRĂ ÎN SCENĂ**MODERNITATEA 171**

11 DE LA TIPARE LA CICLURI 173

12 OBSEDAT DE HEGEL 189

13 ÎNTREABĂ ȘI ȚI SE VA RĂSPUNDE 209

14 CELE MAI PUTERNICE INSTRUMENTE 219

15 RĂZBOIUL, CA JOC 229

PARTEA a IV-a: STĂPÂNUL UNIVERSULUI 245

16 O PRIVIRE RETROSPECTIVĂ 247

17 DE CE ESTE PREDICȚIA

ATÂT DE DIFICILĂ? 257

18 SE PERFEȚIONEAZĂ JOCUL? 273

19 O LUME FĂRĂ INCERTITUDINI? 277

REFERINȚE 283

BIBLIOGRAFIE 313

MULȚUMIRI 315

Introducere

Vrei să-l faci pe Dumnezeu să râdă?
Povestește-i planurile tale.

WOODY ALLEN

IDEEA SCRIERII ACESTEI CĂRȚI s-a născut cândva, la mijlocul anului 2017. Părintele ei este *Homo Deus*, al doilea din cele trei volume scrise de fostul meu student, celebrul Yuval Noah Harari. Pe măsură ce citeam, un singur gând nu-mi dădea pace: cum putea el, ca, de altfel, mulți alții care s-au angajat într-un astfel de demers, să știe ce ne rezervă viitorul? Dar Ray Kurzweil, Stephen Hawking, H.G. Wells, Jules Verne? Dar Nostradamus, Hildegard de Bingen, augurii romani, grecoaica Pythia, profeții evrei, astrologii caldeeni? De la ce presupuneri porneau ei, ce tip de raționamente aplicau și ce metode foloseau? Cu cât cugetam mai mult pe marginea acestor dileme, cu atât mai dificile mi se înfățișau. Dacă m-am încumetat să le abordez, a fost tocmai pentru că am văzut în ele o extraordinară provocare.

Nu se poate spune că rolul pe care îl joacă dorința și capacitatea de a vedea viitorul în viața umană, atât în cea individuală, cât și în cea colectivă, este exagerat. Fie că se numește anticipație, viziune, prevestire, prorocire sau prognoză, fără ea, viața omului este realmente imposibilă. Nu se pot stabili țeluri, nici nu se pot iniția eforturile de realizare a acestora; și nici consecințele atingerii sau neatingerii acestor țeluri nu pot fi luate în discuție. Mai mult decât atât: amenințările și pericolele nu pot fi identificate, ci fie înfruntate pieptiș, fie evitate. Probabil că toate acestea vor dăinui cât timp va dăinui rasa umană. Pe scurt, dacă n-ar exista anticiparea și încercarea de a o practica, mare parte – poate cea mai mare – din ceea ce înțelegem prin „planuri de viitor” ar fi imposibilă. „Nădejdea furiș se strecoară / În om, până vine clipita să calce-n / Jăratec...”, spunea Corul în *Antigona* de Sofocle.

Unii filosofi și oameni de știință merg chiar mai departe. În concepția lor, capacitatea de a anticipa viitorul, deci ceva ce încă nu există, și de a proceda în funcție de aceasta nu este un atribut care ne aparține în totalitate nouă, ființelor umane. Mai degrabă, ei văd în această însușire ceva esențial, poate chiar *esența* însăși a acelu fenomen misterios și greu de definit numit „viață”. În definitiv, trăim în epoca așa-zisului postumanism. Și unul dintre principiile fundamentale ale postumanismului este reînvierea interesului pentru strămoșii noștri potrivit evoluționismului și pentru ceea ce avem în comun cu ei; aici se încadrează în mod specific credința că creierul nostru nu este altceva decât o versiune „îmbunătățită liniar” a creierului primatelor, care, la rândul lui, nu este altceva decât o versiune „îmbunătățită liniar” a creierului vertebratelor. Și tot așa, până la „globulele atomice primordiale protoplasmatică” de care a auzit orice evoluționist care se respectă. Drept urmare, calități de tot felul, care până nu demult erau considerate exclusiv umane, sunt acum considerate ca făcând parte, cel puțin într-o anumită măsură, și din natura

multor alte animale. În această categorie ar intra și empatia, și altruismul, și rațiunea. Precum și, oricât de surprinzător ar părea, moralitatea și, ceea ce mulți consideră a fi originea moralității, sentimentul religios. O formă vagă a acestuia din urmă, ne spune cel mai mare expert în viață în cimpanzei pigmei, poate fi întâlnită la aceste primat.

Și în aceeași categorie de calitate ar intra și predicția. Încă din vremea Greciei antice, folclorul din toate țările lumii investeste diferite animale cu abilitatea de a prevedea evenimente importante, ca de exemplu vremea, scufundarea corăbiilor, cutremurele și alte pericole care le-ar putea amenința viața într-un fel sau altul. Părerile oamenilor de știință cu privire la justetea unei astfel de concepții sunt împărțite. Totuși, a fost recunoscută capacitatea unor animale, în particular a veverițelor și a coțofenelor, de a anticipa, prin adunarea hranei și recuperarea ei mai târziu. Experimentele efectuate de ihtiologi dovedesc că și peștii sunt dotați cu calitatea de a vedea în viitor. Cel puțin într-o anumită măsură, în anumite condiții și în anumite scopuri. Unele categorii de pești, conștienți, nu se știe cum, de faptul că iazurile maritime în care trăiesc sunt în proces de secare, sar în alte iazuri din preajmă (de unde știu de existența acestor iazuri și cum să ajungă la ele este un alt mister, dar aceasta nu face obiectul acestei cărți). Alți pești așteaptă să le vină rândul la diferite acțiuni, dovedind, după câte s-ar putea presupune, că au o oarecare idee despre existența viitorului și despre ce ar putea aduce el.

Și, totuși, întrebarea rămâne. Tot respectul pentru caracatița Paul, care, din bazinul său din Oberhausen, Germania, și fără îndoială privind departe, în viitor, a prezis corect rezultatul atâtor meciuri de fotbal. Dar chiar are sens să atribuim puterea de a prezice viitorul unei moluște – coborând, astfel, la nivelul ei – știind că, la drept vorbind, ea nici măcar nu are creier? Sau cele mai simple forme de viață, bacteriile și virusurile? Au și ele viziuni despre ce va să vină și își adaptează comportamentul în

conformitate? Sau sunt doar simple aglomerări de proteine care reacționează la stimulii la care sunt supuse, cum ar fi căldura, presiunea, umiditatea, aciditatea și altele de același tip? Este adevărat, s-a constatat că fiecare animal vertebrat în parte care a fost testat a dovedit că are capacitatea de a face legătura între anumite semnale și evenimentele pe care le prevestesc. Animalele respective au prevăzut, de asemenea, consecințele propriilor acțiuni cu câteva minute, sau cel puțin secunde, înainte. Dar este hazardat să spunem că o maimuță poate descoperi ce se va petrece în viitor în modul cum încearcă să o facă șamanii sau profeții, astrologii sau futurologii.

De ani de zile, zeci de mii de cercetători de pe tot cuprinsul globului se ocupă de creiere, atât de cele umane, cât și non-umane, străduindu-se să dovedească faptul că ele nu sunt „nimic mai mult” decât niște mașini electrochimice. Și alte zeci de mii de ingineri de computere, venind din cealaltă direcție, încearcă să construiască mașini care „gândesc” la fel de bine ca ființele umane – sau poate chiar mai bine. Nu chiar fără succes, după cum ne arată apariția programelor de șah – sau Go – sau testele cu întrebări pe computer pe teme fără valoare, precum și alte minuni ale inteligenței artificiale.

Dar trebuie să existe limite. Toate computerele, fără excepție, au performanțele pe care le au pentru că, înainte să apese pe un buton și să se așeze comod ca să urmărească spectacolul, programatorii lor le-au încărcat cu instrucțiuni de tot felul pe care să le urmeze. Ele sunt activate de instrucțiunile care au fost încărcate în trecut, nu de ceea ce se așteaptă sau se dorește să se întâmple în viitor. Au memorie, dar nu sunt dotate cu o viziune sau un obiectiv pe care mai întâi să-l adopte și apoi să-l urmărească. Sunt incapabile să caute sau să spere, sau să anticipeze, sau să încerce, sau să aștepte cu nerăbdare orice. Ele sunt împinse de la spate, nu trase sau atrase înainte. Pe scurt, în cazul computerelor, începutul este cel care explică sfârșitul. Tot

ceea ce „știu” ele este că în cazul x trebuie să urmeze y . Orice ar spune unii autori, computerele sunt lipsiți exact de lucrul care stă în centrul acestei cărți: sens, viziune și dorința de a le exercita. Dar nici nu sunt semne că situația se va schimba curând. Construirea unui computer care să poată face măcar unul dintre aceste lucruri – nici vorbă de toate – rămâne un deziderat care este, de departe, inimaginabil de a fi abordat. Nici măcar nu se poate spune cu certitudine dacă, după eforturile depuse decenii la rând de cercetătorii și inginerii mai sus menționați, ne-am apropiat întrucâtva de acest țel. Până la descoperirea unei civilizații extraterestre (dacă acest lucru se va petrece cândva), se pare că pășim solitari pe drumul dezvoltării capacității și disponibilității de a descifra viitorul.

Thomas Hobbes, marele filosof și politolog din secolul al XVII-lea, a sugerat că tentația pe care o avem de a cunoaște viitorul își are originea într-o „teamă perpetuă”. Mai precis, teama „de moarte, sărăcie sau de altă calamitate”. În această teamă, omul, spune el, „nu are odihnă, nici încetare a tulburării, decât în somn”. Adesea nici măcar atunci. Ea îl sfârtecă zi de zi, așa cum vulturul îi sfârteca lui Prometeu ficatul, lăsându-i mintea receptivă la orice fel de superstiții. De exemplu, oamenii de stat și ofițerii superiori trebuie să încerce să prevadă, cât mai corect cu putință, dacă va izbucni un război și, în caz că predicția se adevărește, când și cum se va desfășura. Agenții de bursă ar da orice să afle informații despre mersul pieței și despre când își schimbă direcția. Fermierii ar dori cu ardoare să știe dacă anotimpul următor va fi secetos sau ploios (misiune care, între altele fie spus, s-a dovedit până acum prea grea chiar și pentru metereologii cei mai experimentați). Funcționarii din sănătatea publică trebuie să încerce să afle dacă peste un număr de ani vor fi mai mulți sau mai puțini pacienți care să aibă nevoie de spitalizare. Și, practic, noi toți – poate cu excepția pacienților din spitale și a deținuților din închisori – și-ar dori să știe cum va fi

vremea în ziua următoare pentru a ști cum să se îmbrace și ce atitudine să aibă. Dorința noastră omenească de a cerceta viitorul merge mult mai departe de simpla utilitate. Este, poate înainte de orice, nevoia de a ne satisface curiozitatea de plăcere. De a ne lungi gâtul ca să ne uităm peste gard la ceea ce se întâmplă de partea cealaltă a lui. De a simți, așa cum au descris atâția scriitori de science fiction, fiorul de a se confrunta cu ceva nou, diferit și neobișnuit. Ceva care va face ca inima noastră să bată mai tare, ochii să ni se mărească, plămânii să ni se umfle cu aer, gura să ni se deschidă de uimire, gâtul să ni se strângă până când nu mai putem vorbi, și picioarele să ni se înmoaie. Multe dintre aceste reacții sunt oarecum similare celor provocate de speranță, iubire, groază și câteva alte lucruri. Dar ele nu sunt același lucru. Cu alte cuvinte, cercetarea viitorului nu este doar un mijloc. Este ceva fără de care, cu o oarecare măsură, nu putem trăi. Această cercetare ne poate aduce la fel de multă împlinire și bucurie ca orice altceva ne satisface în viață.

Și, totuși, încă nu am ajuns la miezul chestiunii. Dacă lăsăm deocamdată deoparte perspectiva postumanistă, putem conchide că abilitatea de a simți ademenirea viitorului este una dintre trăsăturile definitorii ale speciei noastre. Așa cum sunt decât, de exemplu, moralitatea sau capacitatea de a face distincția dintre bine și rău (Cartea Genezei și Biblia, în general). Așa cum este reverența față de cei mai în vârstă sau mai buni decât noi (Confucius). Așa cum sunt capacitatea gândirii raționale (Platon și Aristotel); credința în Dumnezeu (Sfântul Augustin); simțul umorului și puterea de a râde (Rabelais); sensul sinelui, sau al conștiinței, sau al liberului arbitru (Descartes); munca și producerea de bunuri pentru traiul zilnic (Marx și Engels); capacitatea de a crea și de a aprecia frumusețea (Nietzsche); și capacitatea de a simți vinovăție, rușine și regret (Freud). Cu alte cuvinte, urmărind căile născocite în încercarea de a înțelege ce ne aduce viitorul, examinăm în același timp natura umană.

În acest volum, nu intenționez să mă adâncesc în filosofie în încercarea de a înțelege ce este viitorul – o problemă extrem de dificilă care, după secole, poate chiar milenii de gândire, încă nu a primit un răspuns adecvat. Nici nu am de gând să examinez în principal cât sunt de bune sau de rele metodele de cercetare a viitorului și cum pot fi ele îmbunătățite. Ambele demersuri, dar mai ales ultimul, au fost încercate de o mie de ori de către o mie de experți diferiți dintr-o mie de domenii diferite. Și nici nu voi aduce maldăre de exemple de prognoze care s-au adevărit sau nu. Și acest lucru a fost făcut de mii de ori, adesea în moduri care au fost fie prea laudative, fie oribil de nedrepte față de oamenii implicați.¹⁰

Abordarea mea va fi istorică. Speranța mea este să aflu, pe cât posibil, când, unde, de ce și cum au luat naștere unele metode selecționate – trebuie să existe o selecție, având în vedere că numărul lor total este de ordinul miilor, dacă nu chiar mai mult. La aceasta se adaugă principiile și credințele pe care s-au bazat aceste metode; felul în care s-au raportat la altele de același tip; de ce obstacolele întâmpinate pe parcurs sunt atât de ieșite din comun; și dacă posibilitățile noastre de a cerceta viitorul s-au îmbunătățit de-a lungul secolelor. Atât pentru a-mi satisface curiozitatea, cât și pentru a finaliza studiul, am inclus o secțiune despre cum ar fi arătat lumea dacă metodele în cauză ar fi fost încununate de succes, cu alte cuvinte, dacă ar fi ajuns la certitudini și ar fi anulat opusul acestora, incertitudinile, o dată pentru totdeauna.

Mai presus de orice, sper să atrag atenția cititorilor asupra altor metode de cercetare a viitorului, diferite de cele cu care suntem familiarizați și ne-am obișnuit să le considerăm de la sine înțelese. Am intenționat să le dau o nouă perspectivă și poate chiar să le aduc unele corecturi, ceea ce nu se poate obține decât ca rezultat al unei comparații „minuțioase”; însă se pare că foarte puțini oameni, în cazul în care există vreunul, au încercat să realizeze.

Înainte de a începe tratarea propriu-zisă a subiectului, trebuie să fac două precizări foarte importante. În primul rând, în cele ce urmează nu am intenția să discut despre acel tip de viitor care este atât de apropiat și atât de temeinic înrădăcinat în legile fizicii încât, dacă nu are loc un miracol, este absolut sigur că se va adevăra. Cu mult timp înainte să fie cunoscută adevărata natură a focului, nimeni nu avea nici un dubiu că, dacă îl atingem cu mâna, ne ardem. Cu mult timp înainte ca Newton să descopere gravitația, se știa că, dacă sărim de pe un acoperiș, cădem la pământ; și, dacă vedem un fulger, el va fi urmat în scurt timp de un tunet. Pentru cercetarea acestui tip de viitor nu este nevoie de nici un mod special de gândire și de nici o metodă, ci doar de puțină experiență de viață pe care oricine depășește vârsta de câțiva ani trebuie să o aibă dacă vrea să supraviețuiască în următoarele 24 de ore.

În al doilea rând, intenția mea este să examinez rațiunile care stau la baza câtorva metode esențiale care au fost folosite de-a lungul istoriei în scopul cercetării viitorului. Nu modurile în care cei ce le-au folosit au vrut să-și înșele auditoriul pentru a-l convinge că metodele respective, ci ei înșiși, sunt de încredere. Și nici metodele prin care, silindu-se să obțină predicțiile pe care le doreau sau de care aveau nevoie, unii clienți au căutat să influențeze sau să controleze predictorii. Cu alte cuvinte, nu va exista nici o încercare de a discuta, cu atât mai puțin de a demasca, șarlatanii și escrocheriile și nici nu se va insista pe dificultatea de a spune adevărul, pe de altă parte.

Nu vreau să spun că aceste probleme nu existau. Dumnezeu știe că existau și încă mai există. Începând cel puțin din timpul Regatului Egiptean Mijlociu, care a luat ființă în jurul anului 2050 î.Hr., multe profeții au fost mai întâi scoase la lumină și apoi antedatate cu sute de ani. În continuare, s-au făcut eforturi de a le adapta la condițiile predominante pentru a li se conferi aura de autenticitate.¹¹ Mult mai târziu, aceeași soartă au avut-o